

Józef Łach

Z problematyki literackiej 1-2 Krl

Collectanea Theologica 72/1, 45-56

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF ŁACH, BOCHNIA

Z PROBLEMATYKI LITERACKIEJ 1-2 KRL

W badaniach literackich dotyczących powstania 1-2 Krl można wyróżnić trzy grupy uczonych. Do pierwszej grupy należy zaliczyć tych egzegetów, których hipotezy łączą teorię czterech źródeł JEDP w Pięcioksięgu także z następującym po nim dziełami Proroków Wcześniejszych albo Starszych w kanonie hebrajskim tj. Księgami od Joz do 2 Krl.

Drugą grupę uczonych stanowią ci badacze, którzy przyjmują istnienie samodzielnego dzieła w księgach od Joz do 2 Krl, które wyszło z pod ręki jednego redaktora, będącego pod wyraźnym wpływem tradycji deuteronomistycznej: M. Noth – *Deuteronomistisches Geschichtswerk* (DtrG).

W końcu trzecią grupę uczonych reprezentują ci, którzy powstanie dzieła DtrG (Joz – 2 Krl) łączą z dwoma, a nawet trzema głównymi redakcjami, poprzedzonymi także etapami przedliterackimi.

Z tego powodu, że opinie pierwszych dwóch grup uczonych są dobrze znane z introdukcji biblijnych¹ i różnych opracowań² czy tłumaczeń także w języku polskim³ ograniczę się tylko do badań najnowszych, tj. opinii R. Smenda i jego szkoły i F.M. Grossa i jego szkoły oraz krótkiej oceny tych hipotez, zwłaszcza teorii M. Notha o jednym dtr autorze dzieła DtrG w 1-2 Krl oraz także

¹ J. Łach, *Dzieło Deuteronomistyczne. Księgi Proroków Starszych*, w: S. Łach (red.), *Wstęp do Starego Testamentu*, Poznań-Warszawa 1973, s. 251-315J. K. Pytel, *Księgi w opracowaniu deuteronomistycznym*, w: L. Stachowiak (red.), *Wstęp do Starego Testamentu*, Poznań 1990, s. 170-205.

² J. Łach *Księgi Proroków Starszych*, w: S. Łach (red.), *Księgi Samuela, Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, PŚST, t. IV-1, Poznań-Warszawa 1973, 35nn.; S. Gacek, *Księga Jozuego. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, Tarnów 1993, s. 63nn.; H. Muszyński, *Kerygmat o zbawieniu w deuteronomistycznym dziele historycznym*, Biuletyn Informacyjny ATK nr 3/1981, s. 22n.

³ W.H. Schmidt, *Wprowadzenie do Starego Testamentu*, Bielsko-Biała (Augustyna) 1997, s. 105nn., tl. P. Mathäus, w: *Einführung das Alte Testament*, Berlin-New York 1995⁵.

krótko wskażę, jak dziś najlepiej ujmować kwestie literackie w 1-2 Krl⁴.

R. Smend i jego zwolennicy

Punktem wyjścia dla badań literackich u R. Smenda⁵ były najpierw Księgi Jozuego i Sędziów, w których drugą dtr redakcję oznaczył za pomocą DtrN(omista). Ów komentator nie odrzucił w całości opinii M. Notha i jego zwolenników o jedności dzieła DtrG, lecz zwrócił uwagę na możliwość istnienia wielu opracowań. Stworzone już jako całość dzieło, które R. Smend oznaczył jako DtrH, związał z pierwszą dtr orientacją, jaką reprezentował Dtr dziejopisarz czy też Dtr historyk (*historischer Deuteronomist*). Pomimo tego, że dzieło DtrH stanowiło zwartą całość, to zostało później pouzupełniane i przepracowane przez teologów dtr, którzy przejęli tradycje o prorokach DtrP i włączyli je w dzieje królów i historię narodu, czyli w istniejące już dzieło DtrH, które następnie przez tzw. Nomiśtów (DtrN) zostało opracowane jeszcze raz w duchu teologii dtr Pwt, a zwłaszcza prawa o centralizacji kultu w Jerozolimie.

Hipoteza ta wychodziła więc z założeń dtr przyjętych przez M. Notha i w jakiś sposób wykorzystywała także, pozostawioną w cieniu, opinię A. Jepsena⁶ o istnieniu różnych źródeł i tradycji w 1-2 Krl. A. Jepsen przyjął dwie redakcje w 1-2 Krl. Pierwszy redaktor zwany kapłańskim (K) przedstawił Kronikę dziejów królewskich aż do Ezechiasza na podstawie różnych Roczników. Do tego dołączył swój punkt widzenia na tematy kultu i religijności władców od Salomona, przez królów podzielonego królestwa Dawidowego, aż do czasów pierwszej reformy religijnej za Ezechiasza.

Drugi zaś redaktor, prorocki (P), przejął opowiadania proroków z ustnej albo pisemnej tradycji, następnie istotnie przeredagował je w duchu dtr i włączył do istniejącego już dzieła Kroniki dziejów

⁴ Na ten temat już pisałem, częściowo wyjaśniając te najnowsze problemy literacko-teologiczne w 1-2 Krl, w artykule: *Jak ujmować w sposób nowy teologię w 1-2 Krl*, RBL 4/1996, s. 249-255. Kompleksowo przedstawiam tę kwestię w: *1-2 Królów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, w: Rubin *kie* w *cz* (red.), PŚST, t. IV-2 R. Poznań, s. 1001 (w druku).

⁵ R. Smend, *Das Gesetz und die Völker. Ein Beitrag zur deuteronomistischen Redaktionsgeschichte*, w: H.W. Wolff (red.), *Probleme biblischer Theologie*, s. 494-509; tenże, *Die Entstehung des Alten Testaments*, Theologische Wissenschaft 1, 1984³.

⁶ A. Jepsen, *Die Quellen des Königsbuches*, Halle 1953.

królewskich (K). Na podstawie sposobu przedstawienia i języka, w którym ów pierwszy redaktor sformułował w 1-2 Krl postawę religijną królów i ich stosunek do kultu, A. Jepsen stwierdził, iż owa pierwsza redakcja nie była przed-dtr, tylko dtr.

Do ważniejszych przedstawicieli, którzy przyjęli rozwiązanie R. Smenda i jego poprzedników, należy zaliczyć M. Dietricha, T. Veijolę, H. Spieckermanna, C. Levina i R. Stahla.

F.M. Cross i jego szkoła

F.M. Cross przedstawił oficjalnie swą hipotezę najpierw w artykule: *The Structure of the Deuteronomistic History*, w: „Perspectives of Jewish Learning Annual of the College of Jewish Studies” (nr 3/1968), a następnie w *Canaanite Myth and Hebrew Epic. Essays in the History of the Religion of Israel* (1973), w rozdziale pt. *The Themes of the Book of Kings and the Structure of the Deuteronomistic History*. Była ona związana z krytyką dzieła G. von Rada *Die deuteronomistische Geschichtstheologie in den Königsbüchern*⁷ odnośnie do twierdzenia M. Notha, iż dzieło DtrG było odpowiedzią na katastrofę upadku Izraela i teologiczną oceną stosunków wówczas tam panujących, łącznie z refleksją nad instytucją królestwa. Zwłaszcza upadek Judy, zniszczenie świątyni i świętego miasta Jerozolimy oraz uprowadzenie do niewoli babilońskiej mieszkańców przyczyniło się do wzrostu negatywnych ocen minionego okresu historii Izraela i Judy. Według G. von Rada wielką rolę w powstawaniu ksiąg DtrG, zwłaszcza 1-2 Krl, miały obietnice Boże odnośnie do rodu Dawida i trwałości jego władzy w Jerozolimie. Obietnice te nie potrafiły zniszczyć nadziei na odbudowę dawnej rzeczywistości królestwa. Te dwie tendencje, związane z analizą dzieła DtrG, F.M. Cross uznał za właściwe, dodając, iż w księgach od Joz do 2 Krl istnieje napięcie między dwoma różnymi kerygmatami. To spostrzeżenie połączył w swych dziełach z dawnym poglądem o dwóch dtr redakcjach. Pierwsza redakcja zostałaby przeprowadzona przed niewolą, pod wpływem obietnic związanych z rodem Dawida, zwłaszcza 2 Sm 7. Te tendencje redakcyjne i krąg osób z nimi związanych osiągnęły punkt kulminacyjny w reformie i w dziele za cza-

⁷ Zob. *Deuteronomium Studien*, FRLANT 58/1947, s. 52-64.

sów króla Jozjasza (2 Krl 22-23/. Osoby te jednak nigdy nie liczyły się z możliwością upadku Jerozolimy.

Druka redakcja zaś rozszerzyłaby i reinterpretowała to dzieło po upadku Jerozolimy i w świetle tej katastrofy. Hipoteza F.M Crossa nie jest powrotem do wcześniejszej opinii o podwójnej redakcji dtr. Według opinii jego i jego uczniów⁸ w tej pierwszej redakcji dtr (DtrI) przed niewolą należy widzieć inne dzieło, które pojawiło się po drugiej redakcji i po niewoli, gdyż ów drugi redaktor (II) stworzył dzieło całkiem zmienione i odnowione.

Podobną opinię, jak F.M. Cross przedstawił W. Richter⁹ podając jednak inaczej niż F. M. Cross etapy redakcji I przed niewolą babilońską. Za tą opinią W. Richtera w 1-2 Krl opowiedział się ostatnio H. Weippert¹⁰. Po tej linii idzie również opinia N. Lohfinka¹¹, który przyjmuje także pierwszą przed niewolą redakcję z pewnym zastrzeżeniem, czy zanim zostało ukończone w całości dzieło DtrII nie nastąpiły jakieś pomniejsze redakcje, jeśli nie w całości, to przynajmniej w części, dzieła Dtr I w Pwt, Joz, Sdz i w 1-2 Krl. Ów komentator zwrócił nadto uwagę, iż trzeba się liczyć z dalszymi opracowaniami także dzieła Dtr II zgodnie z opinią R. Smenda¹².

Za podwójną warstwą redakcyjną w 1-2 Krl opowiadają się także T. Veijola¹³ i A. D. H. Mayes¹⁴, którzy jednak nieco różnią się porządkiem tych obydwu opracowań. I tak, wg A.D.H. Mayesa

⁸ Do uczniów F. M. Crossa, którzy przyjęli jego opinię trzeba m.in. zaliczyć takich egzegetów jak: R.D Nelson, J. D. Levenson, R.E. Friedman, R. Rendtorff, D.H. Mayes, a także G. Vanoni, *Beobachtungen zur deuteronomistischen Terminologie in 2 Krl 23,25-25,30.*, w: N. Lohfink (red.), *Das Deuteronomium. Entstehung, Gestalt und Botschaft*, BETL 1984.

⁹ W. Richter, *Die Bearbeitungen des „Retterbuches“ in der deuteronomistischen Epoche*, BBB 21/1964.

¹⁰ H. Weippert, *Die „deuteronomischen“ Beurteilungen der Könige von Israel und Juda und das Problem der Redaktion der Königsbücher*, Bib 53/1972, s. 301-339.

¹¹ N. Lohfink, *Rückblick im Zorn auf den Staat. Vorlesungen zu ausgewählten Schlüsseltexten der Bücher Samuel und Könige*, Frankfurt am Main 1984, s. 40n.

¹² Por. N. Lohfink, *Kerygmata des deuteronomistischen Geschichtswerks*, w: *Die Botschaft und die Boten*. Prace ofiarowane H. W. Wolff, 1981, s. 87-100; tenże, *Zur neuen Diskussion über 2 Kön 22-23*, w: tenże (red.), *Das Deuteronomium. Entstehung, Gestalt und Botschaft*, BETL 1984.

¹³ T. Veijola, *Das Königtum in der Beurteilung der deuteronomistischen Historiographie. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, AASF B, 1977.

¹⁴ A.D.H. Mayes, *The Story of Israel between Settlement and Exile. A Redactional Study of the Deuteronomistic History*, 1983.

przyjazne królowi i niewątpliwie starsze opracowanie należy do DtrI i powstało ono przed niewolą. Natomiast u T. Veijola tym opracowaniem jest DtrH (DtrI), które miało miejsce w czasach niewoli. Opracowanie zaś nieprzyjazne królowi jest młodsze i należy u A.D.H. Mayesa do Dtr II. Stanowi ono przekształconą wersję 1-2 Krl w świetle upadku państwa. Zaś u T. Veijola jest to opracowanie DtrN i stanowi wersję z czasów upadku Jerozolimy, albo powstało wkrótce po tej tragedii.

E. Würthwein¹⁵ złączył powstanie 1-2 Krl z czterema kręgami redaktorów, a mianowicie najpierw z twórcą (albo twórcami) dzieła podstawowego (Dtr G Krl)¹⁶.

Drugi krąg redaktorów 1-2 Krl stanowili pisarze, którzy włączyli w to podstawowe dzieło DtrG Krl zapowiedzi prorockie niektórych wydarzeń oraz ich wypełnienie. E. Würthwein nazwał ich prorockimi Deuteronomistami (DtrP).

Trzeci krąg stanowili redaktorzy, którzy byli mocno związani ze środowiskiem Pwt i w centrum swych zainteresowań stawiali Prawo, a także mieli specjalny stosunek do króla Dawida. Dlatego zostali oni nazwani nomistycznymi Deteronomistami (DtrN).

Czwarty krąg redaktorów był związany ze środowiskami postdeuteronomistycznymi, które przejęły niektóre ze starych tradycji i zgodnie ze swymi założeniami i tendencjami teologicznymi opracowały je na nowo. Być może także w tym młodszym stadium redakcji wiele starych opowiadań zostało włączonych do Ksiąg Królów.

Ocena i nowe rozwiązania

Co sądzić o tych opiniach? Wydaje się, że w świetle tych wszystkich badań nie można już podtrzymywać tezy M. Notha o jednym autorze dtr dzieła DtrG (Joz – 2 Krl). Trzeba mówić przynajmniej o trzech głównych orientacjach dtr, które wyznaczyli główni redaktorzy tych ksiąg. Pierwszą orientację dtr reprezentował w 1-2 Krl redaktor, którego można nazwać Dtr dziejopisarzem czy też

¹⁵ E. Würthwein, *Die Bücher der Könige*, Zürich 1976, s. 489.

¹⁶ E. Würthwein korzystając ze skrótu Dtr G wprowadzonego przez M. Notha rozumie go inaczej, a mianowicie tylko w odniesieniu do 1-2 Krl. Stąd dodatek w tym opracowaniu do skrótu Dtr G w postaci Krl.

Dtr historykiem (Dtr H)¹⁷. Wśród teologów swego czasu był on zasadniczo historykiem, który, z jednej strony, zadbał o historyczne zrozumienie faktów z dostępnych mu źródeł, a z drugiej, szukał w nich wyjaśnienia przyczyn katastrof, jakie dotknęły naród, a więc najpierw przyczyn podziału królestwa Salomona na królestwo północne (Izrael) i południowe (Judeę) w 926 r. przed Chr. (1 Krl 1-11), a następnie upadku i niewoli Izraela w 722/1 r. przed Chr. (1 Krl 12-2 Krl 12) i w końcu upadku i niewoli Judy w 598/7 r. aż do zniszczenia Jerozolimy w lipcu 587/6 r. przed Chr. (2 Krl 18-25). Patrzył on na historię jak każdy człowiek Wschodu, a więc zwracał uwagę na sens wydarzeń, a nie na same fakty. Wybrał te tylko fakty, które najbardziej mu odpowiadały. Dlatego nie można narracji w 1-2 Krl pozbawiać wartości historycznych w świetle myślenia i traktowania historii przez człowieka Zachodu. Z drugiej strony DtrH tak ujął historię, aby cel, jaki sobie postawił, ukazać jak najklarowniej i najbarwniej. Jak każdy człowiek Wschodu, wypuklił w swych narracjach historycznych sens historycznych zdarzeń¹⁸. Dlatego w jego narracjach można wyróżnić jakby trzy fazy. Pierwszą fazą byłoby historyczne zdarzenie, które DtrH mógł znaleźć już w przetworzonej formie w dostępnych mu tradycjach (źródłach). Do takich najstarszych przekazów w części o Salomonie (1 Krl 1-11) zalicza się np. krótkie noty¹⁹ czy architektoniczne szkice (plany) budowlane²⁰, albo administracyjne spisy (listy)²¹, czy też polityczno-gospodarcze układy (przymierza)²² itd. Obok tych źródeł (tradycji), które wynikają z analizy literackiej 1-2 Krl, DtrH wspomina wyraźnie dzieła, od których był zależny, a mianowicie w 1 Krl 11, 41 odwołuje się do głównego swego źródła, z którego korzysta w przedstawieniu dziejów króla Salomona, tj. *Kroniki dziejów Salo-*

¹⁷ Zob. np. R. Smend, *Das Gesetz und die Völker; te n z e Die Entstehung des Alten Testaments*; G. Hentschel, *I.2. Könige*, Leipzig 1986, s. 7 nn.

¹⁸ G. Hentschel, *Die Eliaerzählungen Zum Verhältnis von historischem Geschehen und geschichtlicher Erfahrung*, Leipzig 1977, s. 370.

¹⁹ Np. o małżeństwie z córką faraona (1 Krl 3, 1), o utrzymaniu dworu Salomona (5, 2n., 7n.), o przedsięwzięciach budowlanych (9, 15-19, 24), o pracy służebnej (5, 27-32; 9, 22), o wojsku (5, 6; 10, 26, 28n) i o flocie (9, 26-28).

²⁰ Np. o świątyni (1 Krl 6, 1-37) i jej urządzeniach (7, 13-47), o budynkach pałacowych (7, 1-12).

²¹ Np. spisy administracji państwowej (1 Krl 4, 1-6, 7-19).

²² Np. Salomona z królem Tyru (1 Krl 5, 15-26; 9, 10-14), czy też układ przeciwko Salomonowi (11, 14-26, 40); zob. G. Hentschel, *I. 2. Könige*, 10nn.

mona, 1 Krl 2, 12-11, 43. Kronika ta najprawdopodobniej została spisana na dworze królewskim na podstawie różnych danych z archiwum królewskiego czy w przypadku 1 Krl 6-7 w oparciu o dane z archiwum świątynnego. Szczegóły podawane w tych rozdziałach są tak dokładne, iż trudno sobie wyobrazić, aby mogły być redagowane bez jakichkolwiek wcześniejszych zapisów. To samo należy powiedzieć o 1 Krl 4, 1-6. 7-19; 5, 7-8, czyli rozdziałach, gdzie jest mowa o ustanowieniu administracji państwowej. Można powiedzieć, że aż nudzą one czytelnika swą dokładnością.

Z innych źródeł, z których najprawdopodobniej korzystał DtrH to *Kroniki królów Judy i Izraela*²³. Kroniki te najprawdopodobniej były sukcesywnie prowadzone na dworach królewskich w Judzie i w Izraelu. Były to prawdopodobnie dzieła nadwornych pisarzy, o których istnieniu wspominają Księgi Samuela (2 Sm 8, 17). Zapisywano w nich zdarzenia z życia i działalności królów.

Co do niektórych opowiadań znajdujących się dziś w księgach 1-2 Krl trudno rozstrzygnąć, czy były w formie tradycji spisanej, czy ustnej (np. 1 Krl 10-13). Niektóre opisy mogły być zaczerpnięte z dwóch środowisk, niejednokrotnie bardzo różniących się między sobą. Dotyczy to zwłaszcza opowiadania o królu Achabie, gdzie z jednej strony został on przedstawiony jako król zły (1 Krl 21, 25 np.), a z drugiej strony jako król dzielny (1 Krl 29, 9. 35). Również to samo można powiedzieć o relacji biblijnej o królu Jozjaszu (2 Krl 22, 1-23, 30). Pochodzi ona raczej z innego źródła niż *Kronik królów Judzkich*. Trzeba ją złączyć z jakimś innym opracowaniem, gdzie była mowa o odnalezieniu Księgi Tory w świątyni i odnowieniu przymierza z Jahwe.

Innym źródłem, choć nie nazwanym wyraźnie w 1-2 Krl, zwłaszcza w redakcji pierwszych rozdziałów 1 Krl, była najprawdopodobniej *Kronika dworu Dawida*, króra stała się również podstawą w narracjach o dziejach Dawida w 2 Sm 9-20. Spisał ją najprawdopodobniej ktoś, kto był blisko związany z dworem króla Dawida. Jego dzieło świadczy o głębokiej erudycji i znajomości warsztatu pisarskiego²⁴.

²³ Zob. 1 Krl 14, 19. 29; 15, 7. 23. 31; 16, 5. 14. 20. 27; 22, 39. 46; 2 Krl 8, 23; 10, 34; 12, 20; 13, 8. 12; 14, 15. 18. 28; 15, 6. 11. 15. 21. 26; 16, 19; 20; 21, 17. 25; 23, 28; 24, 5.

²⁴ H.U. Nübel, *David Aufstieg in der Frühe der israelitischen Geschichtsschreibung*, Bonn 1959; L. Rost, *Die Überlieferung von der Thronnachfolge Davids*, Stuttgart 1926.

Obok tych źródeł niektórzy komentatorzy²⁵ wymieniają nadto specjalną *Kronikę dziejów Achaba*, która stała się podstawą do redagowania cyklu opowiadań o tym władcy 1 Krl 17, 1-22, 40. Inni sądzą²⁶, że była to kronika, gdzie przedstawiono nie tylko Achaba, ale i Jehu. Jeszcze inni²⁷ przypuszczają, że redaktor korzystał z jeszcze obszerniejszego dzieła, które miało opisywać wojny syryjskie. Powstanie tego dzieła autorzy tych hipotez datują na 800 r. przed Chr.

Innym źródłem mogły być *Dzieje świątyni*, które podobnie jak *Dzieje Arki Przymierza* w Księgach Samuela najprawdopodobniej posłużyły redaktorowi ksiąg 1-2 Krl do redakcji narracji o budowie świątyni jerozolimskiej 1 Krl 6, 1nn.

Nadto oprócz omawianych tutaj źródeł i przekazów zarówno wyraźnie cytowanych jak i domniemanych autorzy ksiąg 1-2 Krl cytują dwa fragmenty zaczerpnięte z wcześniejszych utworów poetyckich. Jednym z nich jest wg LXX (1 Krl 8, 13) cytat z *Księgi Pieśni*. Uważa się jednak, że chodzi tu nie o *Księgę Pieśni* (hebr. *Sir*), ale *Księgę Sprawiedliwego* (hebr. *Jašar*). Pierwsza nazwa powstała w LXX na skutek przestawienia liter: jod-szin-resz. Nazwa druga jest bardziej prawdopodobna, ponieważ powołują się na nią autorzy innych ksiąg biblijnych²⁸.

Innym fragmentem poetyckim jest *Psalms Izajasza* (2 Krl 19, 21-34). Stanowi on jeden z duplikatów w Biblii, gdyż z niewielkimi zmianami znajduje się u Iz 37, 22-35. Oprócz tej perykopy w 2 Krl znajdują się jeszcze inne fragmenty z Iz, które występują w księdze tego proroka, a mianowicie fragment 2 Krl 18, 13-20, 19, który z nieznacznymi zmianami występuje także u Iz 36, 1-39, 8. Również opowiadanie z 2 Krl 24, 18-25, 50 zawiera się z małymi wyjątkami u Jr 52, 1-34.

O bogactwie źródeł, z których mogli korzystać redaktorzy Ksiąg Królewskich, może świadczyć również autor 1-2 Krn. W 2 Krn 9, 29 stwierdza on wyraźnie, iż opis dziejów Salomona znalazł on w *Kronice Proroka Natana* i w *Proroctwie Achiasza Silonity* oraz w *Widzeniach Iddo*. Natomiast w opisie dziejów Roboama i innych królów

²⁵ Zob. A. Jepsen, *Die Quellen der Königsbuches*.

²⁶ Por. np. J. Kegler, *Politisches Geschehen und theologisches Verstehen. Zum Geschichtverständnis der frühen isr. Königszeit*, w: ThM 8/1977.

²⁷ M. Seebass, *Elia und Achab auf dem Karmel*, w: ZTK 70/1973, s. 121-136

²⁸ Zob. komentarz do 1 Krl 8, 13.

judzkich Kronikarz odwołuje się do *Szimeji, proroka i Iddo Widzącego* (2 Krn 12, 15; 13, 22), *Dziejów Jehu, syna Chananiego* (2 Krn 20, 34), *Widzenia Izajasza, syna Amosa* (2 Krn 32, 32) i *Dziejów Chozjasza* (2 Krn 33, 18-19). Odwołuje się również do *Księgi królów Judy i Izraela* (zob. 2 Krn 16, 11; 25, 26; 27, 7; 35, 27). Czy to ostatnie dzieło różniło się od występującego w księgach 1-2 Krl źródła *Kroniki królów Judy i Izraela*? Trudno na to pytanie dziś dać odpowiedź. Wydaje się, że mogło stanowić ono nieco inne opracowanie, być może oparte na kompilacji tych dwóch źródeł z Ksiąg Królewskich i refleksji prorockich²⁹.

Redaktor mógł zatem dodać do przetworzonego już historycznego zdarzenia swoją interpretację, czy też w formie czystej skorzystać z tej źródłowej interpretacji, albo zestawić ją z inną, nawet sprzeczną, którą podano wcześniej³⁰. Drugą więc fazą byłaby interpretacja historyczna zdarzenia przez samego redaktora DtrH. Zgodnie ze swym celem i założeniami teologicznymi dodał on do zdarzenia historycznego swoją interpretację, która później mogła jeszcze ulec rozszerzeniu albo przeróbce. I tak np. w narracjach biblijnych 1 Krl 1-11 o Salomonie możemy zauważyć w tekście jakby trzy tendencje w interpretacji zdarzeń albo sprzyjającą Salomonowi (pro-Salomonowa), albo występującą przeciwko niemu (kontra-Salomonowa)³¹, czy nawet mającą na celu idealizowanie jego postaci i rządów (idealizująca)³².

Trzecią i ostatnią fazą w pracy redakcyjnej DtrH byłaby aktualizacja teologicznej interpretacji historycznego zdarzenia³³, która w świetle coraz to większych tragedii narodowych była coraz klarowniejsza.

To dzieło pierwszego redaktora DtrH zostało wkrótce rozszerzone o narracje prorockie. Współcześni badacze tekstu w 1-2 Krl

²⁹ Por. Lousseau-Colomb, *Livres historiques de l'Ancien Testament*, Paris 1945, t. II, s. 204.

³⁰ Np. w opowiadaniach prorockich w rzeczywistości Elizeusz, a nie Eliaz przepowiedział Chazaelowi, wysokiemu dostojnikowi dworu damasceńskiego tron w Damaszku (por. 2 Krl 9, 1-10). Tak samo przy powołaniu Jehu na króla był nie Elizeusz, ale jego uczeń (por. 2 Krl 9), chociaż w 1 Krl 19, 15n. zapowiedziano inaczej.

³¹ F. Langlément, *Pour ou contre Salomon*, w: RB 83/1976, s. 321-379. 481-528.

³² Np. podkreślające jego mądrość (1 Krl 3, 4-15. 16-27), której rozgłos doszedł aż do królestwa Saby (1 Krl 10, 1-8. 10. 13), i którego bogactwo osiągnęło niezwykle rozmiary (1 Krl 10, 14-20a).

³³ K. Frör, *Die Könige Israels*, w: *Wege zur Schriftauslegung. Biblische Hermeneutik für Unterricht und Predigt*, Düsseldorf-München 1968³, s. 204-218, zwi. s. 205.

łączą ich powstanie z Deuteronomistą-Prorokiem, ponieważ zostały zredagowane w kręgu teologów deuteronomistycznych, którzy w historii narodu zwracali uwagę na rolę proroków. Potwierdza tę nową redakcję w 1-2 Krl DtrP np. różnice między początkiem a końcem schematu o panowaniu króla Achaba (1 Krl 16, 29-34 i 22, 39n.), który został rozdzielony dużym kompleksem narracji prorockich o Eliaszu (1 Krl 17-19). Tak samo uwidacznia się to w 2 Krl, gdzie w dzieje Ochozjasza z Izraela (1,1 n.) został włączony duży kompleks narracji prorockich o Elizeuszu (2 Krl 2-8). DtrP przejął tradycje o prorokach i – podobnie jak DtrH – przepracował je aktualizując w duchu teologii dtr interpretację historyczną zdarzeń o prorokach, włączając je w dzieje królów i historię narodu, czyli w istniejące już najprawdopodobniej dzieło DtrH. Najprawdopodobniej DtrP znalazł je w jakiejś formie w źródłach, w tradycjach (por. 2 Krl 8,4) czy nawet w tzw. biografiami prorockich.

Tzw. biografii proroków, jako źródła, możemy się w 1-2 Krl tylko domyślać, gdyż nie ma o tym żadnej wzmianki w tych księgach. Komentatorzy zaliczają do nich głównie cykl opowiadań o Eliaszu (1 Krl 17 – 2 Krl 2) oraz cykl opowiadań o Elizeuszu (2 Krl 2-13)³⁴.

Oprócz tych „biografii proroków” wymienia się mniejszy nieco cykl opowiadań o Izajaszu, który przez redaktora DtrP został połączony z dziejami króla Ezechiasza (2 Krl 18-20). Mógł go napisać jakiś uczeń proroka. Posługiwał się już nim najprawdopodobniej redaktor Iz 36-39³⁵.

Poza tymi źródłami wymienia się inne przekazy, które stały się podstawą narracji o działalności innych proroków w 1-2 Krl, jak np. Micheasza, syna Jimli, czy anonimowych proroków z 1 Krl 13 i z 2 Krl 21, 10-13³⁶.

³⁴ Por. R.S. Wallace, *Elijah and Elisha*, Edinburgh 1957; E. Boegelin, *Der Prophet Elias*, Hochland 50/1958, s. 325-337; M. Prager, *Elias und Elisäus*, Bibel und Liturgie, 26/1958-59, s. 70-79, 106-110, 158-168; E. Würthwein, *Die Erzählung vom Gottesurteil in dem Karmel*, ZThK 59/1962, s. 131-164; G. Fohrer, *Elia*, Zürich, 1967; J. Łach, *Bóg-Zbawca w biblijnych opowiadaniach o Elizeuszu*, Szczecin-Warszawa 1987, s. 241 (praca habilitacyjna).

³⁵ Zob. M.H. Orlinsky, *The Kings – Isaiah Recensions of the Hezekiah Story*, JQR 30/1939, s. 33-49.

³⁶ Por. A. Rofé, *The Classification of the Prophetic Stories*, w: RB 89/1970, s. 427-440; M.A. Klopfenstein, *1 Könige 13*, Fs. Barth, 1966, s. 637-672; E. Würthwein, *Zur Komposition von 1 Reg 22, 1-38*, Fs. L. Rost 1967, s. 245-254; M. Sebass, *Micha ben Jimla*, w: KuD 19/1973, s. 109-124; B. S. Childs, *Isaiah and the Assyrian Crisis*, SBT II, 3, 1967.

Trzecim wreszcie wielkim redaktorem 1-2 Krl był tzw. Nomista-prawnik (DtrN). Podobnie jak jego poprzednicy wyszedł ze środowiska teologów deuteronomistycznych. Miał jednak zainteresowania prawnicze. Przebadął jeszcze raz dostępne mu tradycje o królach i prorokach i doszedł do wniosku, że podział królestwa Salomonowego, niewola Izraela i Judy zostały spowodowane przez ich niewierność Prawu Mojżeszowemu (zob. np. 1 Krl 2,3; 2 Krl 14,6), a zwłaszcza prawu o centralizacji kultu w Jerozolimie. Dla DtrN Dawid był doskonałym władcą, który odznaczał się niezwykłą prawością i wiernością względem Jahwe, a przez chęć zbudowania jednej świątyni w Jerozolimie stał się wzorem wszystkich dobrych władców (por. np. 1 Krl 9,4; 11, 33n. 38; 14,8n.; 15,5a.). Natomiast Jerozolima jest dla tego redaktora wybranym i jedynym miejscem kultu i miastem Boga, gdzie ze względu na Dawida będzie w tym mieście pozostawać „zarzewie dynastii Dawidowej” (1 Krl 11, 36; 15,4; 2 Krl 8,19).

Tak więc trwałość dynastii Dawidowej łączył DtrN z zachowaniem Prawa i Bożych norm (zob. 1 Krl 2,4; 6,11; 8,23; 9, 4), a niepowodzenia poszczególnych królów i władców oraz upadek całego narodu dostrzegał w braku wierności wobec Jahwe i w nieprawości wynikającej z niezachowywania Jego przykazań. Wierność jest podstawą nadziei na przyszłość – jak świadczy m.in. dołączona przez późniejszego redaktora narracja o uwolnieniu Jehojakina (Jojakina), kończąca Księgi Królewskie (2 Krl 25, 27-30).

Mówi się jeszcze o późniejszych uzupełnieniach i dodatkach, a zwłaszcza o związkach 1-2 Krl z dziełem Kronikarza. Nie wpłynęły one jednak zasadniczo na kształt 1-2 Krl. Nie zmieniły również oblicza teologicznego, które wyeksponowali trzej główni redaktorzy 1-2 Krl, którzy wyszli z kręgu teologów deuteronomistycznych. W trojaki sposób odpowiedzieli na tragedie narodu wybranego najpierw wyjaśniając przyczynę podziału królestwa Salomonowego, a następnie przyczynę upadku królestwa północnego (Izraela), a w końcu królestwa południowego (Judy).

Tego rodzaju ujmowanie kwestii literackich w 1-2 Krl potwierdza w jakiś sposób tradycja judaistyczna, która obok historii królów widziała w tych księgach orędzie prorockie, zaliczając je do zbioru tzw. Proroków Wcześniejszych albo Starszych. Tak samo późniejsza klasyfikacja tych ksiąg jako historycznych ma uzasadnienie we współczesnych badaniach literackich, pod warunkiem że na histo-

rię tych ksiąg będziemy patrzeć i wyjaśniać ją tak, jak ludzie ST, jako historię świętą i religijną, tzn. przeznaczoną dla tych, którzy wierzą, że Jahwe jest Panem dziejów świata i ludzi, a nie tylko jako faktografię.

Współczesna klasyfikacja 1-2 Krl jako dzieła historyczno-deuteronomistycznego (DtrG) dobrze uwypukla złożoność tych ksiąg, ale najlepiej je określić jako *opus deuteronomicum* o potrójnym profilu literacko-teologicznym, a mianowicie historyczno-profe-tyczno-nomistycznym (DtrH-P-N).

ks. Józef ŁACH